

Urfa Ulucamii

rinde 1193 (1779), 1194 (1780) ve 1287 (1870) tarihli üç kitâbe yer almaktadır. Bunlardan 1194 (1780) tarihli kitâbede caminin Hacı Firûz Bey tarafından onarıldığı yazılıdır. 1287 (1870) tarihli kitâbe ise Urfa Evkaf müdürü Mustafa Efendi'nin yaptırdığı şadırvanla ilgilidir.

Cami, kible duvarına paralel gelişen dikdörtgen bir harim mekânı ile düz bir örtü sisteminde mihrap önü kubbesiyle Ortaçağ yapım prensiplerine uygun bir kütle tasarımına sahiptir. Harim, kible duvarına paralel dikdörtgen kesitli iki sıra düzgün kesme taş pâyeye ile üç sahna ayrılmıştır. Harim mekânında pâyelerin teşkil ettiği birimlerin üzeri çapraz tonozlarla örtülmüştür. Yapının kible ekseninden doğuya kaydırılan mihrabının önünde sivri kemerler üzerinde tromplarla geçişi sağlanan bir kubbe yer almaktadır. Mihrabın sağındaki taş minber orijinal değildir. Harim mekânında taşıyıcı unsur niteliğinde çok sayıda pâyeye kullanılması mekândaki bütünlüğü etkilerken tavan yüksekliğinin az olması da basık bir hava etkisi bırakmaktadır. Kuzeyde sivri kemerli açıklıklara sahip on dört birimli son cemaat yeri dikdörtgen kesitli düzgün kesme taş pâyeler üzerinde çapraz tonozlarla örtülmüştür. Son cemaat yerinden harime geçişi sağlayan, bugün ikisi kapatılmış yedi giriş vardır.

Caminin kuzeyinde içinde minare, hazire, bir kuyu ve yapıya sonradan eklenen bir şadırvanın bulunduğu, yapının iki katı

genişliğinde bir avlusu vardır. Sekiz sütun üzerine oturan yuvarlak kemerli onaltıgen kasnaklı şadırvanda fıskiyeli onaltıgen su havuzu yer almaktadır. Eski kilise yapısının çan kulesi olduğu tahmin edilen sekizgen planlı minare kesme taştan inşa edilmiştir. Avlunun kuzey duvarına bitişik durumdaki minare bugün saat kulesi olarak da kullanılmaktadır. Avludaki hazirede Nakşibendiyye tarikatının Hâlidîyye kolunun kurucusu Hâlid el-Bağdâdî'nin küçük oğlu Şehâbeddin Ahmed'in türbesi ve şehrin Haçlı Kontluğu'ndan geri alınması sırasında şehid düşen bazı kumandanların mezarlarının bulunduğu rivayet edilmektedir. Camideki yapı malzemesi ve işçilik incelendiğinde son cemaat yeri ile harim mekânının batı ve doğu yönlerindeki birer sıranın yapıya sonradan eklendiği anlaşıl-

maktadır. Yapı bölgeden çıkarılan Urfa taşıyla inşa edilmiştir. Camideki yegâne süsleme unsuru mihrap önü kubbesine geçiş ögesi olarak kullanılan tromplardaki mütevazi taş işçiliğidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Oktay Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimari-si: Başlangıcı ve Gelişmesi*, Ankara 1991, s. 12-14; A. Cihat Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa Camileri*, Ankara 1993, s. 10-14; a.mlf., "Urfa Mimari Eserlerine Genel Bir Bakış", *Uygurliklar Kapısı Urfa*, İstanbul 2002, s. 116-117; Mahmut Karakaş, *Şanlıurfa Mezar Taşları*, Şanlıurfa 1996, s. 148; Murat Uçkun, *Ortaçağ Urfa'sında Mimari Eserler: 476-1517* (yüksek lisans tezi, 2002), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 21-26; Abdullah Ekinci, *Ortaçağ'da Urfa (Efsane,Tarih, İnanç, Bilim ve Felsefe Kenti)*, Ankara 2006, s. 298-300; *Edessa'dan Urfa'ya* (ed. Mehmet Çelik), Ankara 2007, II, 408-412; Aynur Durukan, "Şanlıurfa Ulu Camii", *Kültür ve Sanat*, IV/14, Ankara 1992, s. 8-10.

FATMA KUŞ

Uşak Ulucamii. Yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak külliye bünyesindeki bir çeşmeye aitken yapının giriş kapısı üzerine sonradan yerleştirildiği kabul edilen Şâban 822 (Ağustos-Eylül 1419) tarihli sülüs hatlı Arapça kitâbe caminin tarihlendirilmesine ışık tutmuştur. Bu kitâbeye göre yapının Germiyanoloğlu II. Yâkub Bey'in ikinci saltanatı esnasında (1402-1429) Kavşid (Koşud ?) oğlu Hasan oğlu Mehmed Bey tarafından inşa edildiği kabul edilmektedir. XIX. yüzyılda gerçekleştirilen onarımlarda camiye bir son cemaat yeri eklenmiş ve minaresi yeniden yapılmıştır. Cami 1970'te Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce tamir ettirilmiştir.

Moloz taşla inşa edilen yapı bugün kare bir alana oturmakta olup mihrap önünde büyükçe bir kubbe, bunun önünde tonozlu bir birim ve iki yanda üçer kubbeden meydana gelen bir üst örtüye sahiptir. Üst

Urfa
Ulucamii'nin
harim
kısmından
bir görünüş

ULUCAMI

Uşak Ulucamii

örtüyü teşkil eden kubbeler sekizgen kasnaklıdır. Beş birimli öndeki son cemaat yeri pâyelerin taşıdığı sivri kemerler üzerinde sekizgen kasnaklı kubbelerle örtülüdür. Son cemaat yerinde mihrap ekseninde ve pahlanmış köşelerde girişler bulunmaktadır. Yatık dikdörtgen planlı harim dört pâyeye ile üç bölüme ayrılmıştır. Geniş tutulan orta aksta önde sivri beşik tonoz örtülü bir birimle mihrap önünde merkezî kubbeli bir birim yer alır. Yanlarda farklı boyutlarda üçer kubbeli birim mevcuttur. Büyük sivri kemerler üzerine oturan ve pandantiflerle geçişi sağlanan kubbeli birim kuzey yönünde büyük sivri kemerle tonozlu birime, daha alt seviyede ikişer küçük sivri kemerli açıklıkla yanlara bağlanmaktadır. Harime biri son cemaat yerinde, diğer ikisi yan cephelerde olmak üzere üç kapıyla geçilmektedir. Kuzeyde mihrap eksenindeki kapı diğerlerinden daha geniştir ve yuvarlak kemerli bir açıklığa sahiptir. Kapının etrafı tek sıra mukarnaslı bir frizle çevrelenmiştir. Kapı kanatları demirdir. Harim tek sıra pencere ile aydınlatılmıştır. Harim mekânında kubbe, pandantifler, kemerler ve pâyelerde "C-S" kıvrımlı iri yaprak motiflerinden oluşan barok özellikli süslemeler bulunmaktadır. Kesme taş malzeme ile ele alınan mihrap geniş bir bordür içerisinde mukarnaslı ve yarım daire nişlidir. Mihrap nişinde iki yana açılan perde motifi görülmektedir. Ahşap minber ise tamamen yenidir. Caminin batı cephesinde kibleye yakın bir konumda

yer alan minare kesme taştan kare bir kaide üzerinde tuğladan silindirik gövdeli, tek şerefeli ve kurşun külâhlıdır. Minareye geçiş caminin içinden sağlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kasım İnce, *Uşak'ta Türk Mimarisi*, Isparta 2004, s. 19-23; Ali Osman Uysal, *Germiyanogulları Beyliği'nin Mimari Eserleri*, Ankara 2006, s. 193-199; Mahmut Akok, "Uşak Ulu Camii", *VD*, sy. 3 (1956), s. 69-72, rs. 1-2; Erdem Yücel, "Uşak'ta Türk Devri Yapılan", *TTOK Belleteni*, XXX/309 (1971), s. 10-12.

İSMAİL ORMAN

Van Ulucamii. Eski Van şehrinin ortasında yer alan yapı günümüze harabe şeklinde ulaşmıştır. Caminin kitâbesi ya da vakfiyesi yoktur. 1970-1973 yıllarında yapıya ait kazıları yürüten Oktay Aslanapa kazıda ortaya çıkarılan tonoz yıkıntıları, duvar süslemeleri, harç cinsi ve tekniğinden yola çıkarak camiyi Karakoyunlu Hükümdarı Kara Yüsun'un saltanatında 1389-1400 yıllarına tarihlendirir. Ahlatşahlar döneminde inşa edilmiş olduğunu belirtenler de vardır. 1655'te yapıyı ziyaret eden Evliya Çelebi, Van Ulucamii yanında bir de medresesinin olduğunu belirtir. Caminin 1913 yılında yayımlanan fotoğrafları eldeki en eski fotoğraflardır ve cami o tarihte de harabe durumundadır.

Tesbitlere göre 22,30 × 26,30 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı yapı günümüze kadar temel seviyesinde duvarları ve kısmen minaresiyle gelebilmiştir. Mihrap önünde birbirine sivri kemerlerle bağlanmış 9 m. çapında kubbe ile diğer kısımlar sekizgen pâyeler tarafından taşınan, kuzeyde üç, doğu ve batıda iki sıra halinde yıldız tonozlarla kapatılmıştır. Doğduvarı üç kademe halinde güneye doğru genişler. Yapı doğuda beş, güney ve batıda dörder, kuzeyde üç adet büyük pencere ile aydınlatılmıştır. Kuzeybatıda dışa taşkın minare kaidesi görülür. Zeminden yaklaşık 2,90 m. yukarıya uzanan kaide 4,61 m.

çapındaki silindirik minareye geçişi sağlar. Minarenin kuzey yönüne mazgal penceresi açılmıştır. Bugün minarenin külâhi ve kapısı yıkık vaziyettedir. Ancak 1911'de şerefesinin ayakta olduğu ve şerefeye geçişin mukarnaslarla sağlandığı bilinmektedir.

Cami asıl önemini zengin süslemelerinden alır. Kazıdan çıkarılarak Van Müzesi'nde sergilenen parçalarda bitkisel, geometrik desenler, bunların aralarındaki yazı kuşakları, kabalar, derz motifleri ve üç dilimli süsleme kemerleri bulunmaktadır. Yapı ayrıca yoğun biçimde alçı süslemeye sahipken çini görülmez. Camide tuğla ve alçı birlikte kullanılmış, doğal renklerinin yanı sıra sarı, yeşil, kırmızı ve mavi renk boyalı görsel etki yükseltilmiştir. Yapının kademeli sivri kemerin çevrelediği cümle kapısında üstte yıldız kompozisyonu, bunun altında kûfi harflerle yazılmış kitâbe kuşağı yer alır. Mihrap önündeki kubbenin içi her biri ayrı geometrik motifler taşıyan mukarnaslarla doldurulmuştur. Mukarnaslara geçişi sağlayan köşe dolguları ve üst örtüyü meydana getiren tonozların iç bükey yüzeylerinin çok çeşitli bitkisel kompozisyonlarla bezendiği görülmektedir. Yapının diğer birimleri gibi mihrabı da parçalar halinde günümüze ulaşmıştır. Van Müzesi'ne kaldırılan bu parçalar elverişsiz koşullar yüzünden yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bachmann'ın yayımladığı fotoğraflar ve G. Schneider'in çizimleri esas alınarak kazı sırasında çıkan parçaların tesbiti mümkün görülmektedir. Tuğla ve alçı ile hazırlanmış mihrap dış cepheye dikdörtgen biçiminde taşar. Malzeme ve süsleme yönünden İran'daki Büyük Selçuklu camileri ile benzerlik gösterir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), IV, 121; W. Bachmann, *Kirchen und Moscheen in Armenien und Kurdistan*, Leipzig 1913, s. 69-74; Abdüsselam Uluçam, "Eski Vanda Selçuklu İzleri", *IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semine-*

Van
Ulucamii'nin
kalıntıları